

University of Groningen

De invloed van ruimtelijke verandering op operationele strategieën in de vroeg-moderne Nederlandse scheepvaart

Scheltjens, Werner Frans Yvonne

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2009

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Scheltjens, W. F. Y. (2009). *De invloed van ruimtelijke verandering op operationele strategieën in de vroeg-moderne Nederlandse scheepvaart: een case-study over de Nederlandse scheepvaart in de Finse Golf en op Archangel, 1703-1740*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De invloed van ruimtelijke verandering op operationele strategieën in de vroeg-moderne Nederlandse scheepvaart: een case-study over de Nederlandse scheepvaart in de Finse Golf en op Archangel, 1703-1740

Werner Scheltjens

Barkhuis Publishing
Groningen, 2009

Grafische vormgeving: Werner Scheltjens, Roelf Barkhuis

Dit boek is uitgegeven met financiële steun van: Stichting Elcano, Groningen

ISBN (Digitale versie): 978-90-367-3798-2

ISBN (Boek): 978-90-367-3797-5

Cover illustration:

Vast by Aaron Stainthorpe (www.azzron.com). All rights reserved.

© 2009 Werner Scheltjens

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage or retrieval system, without permission in written form from the publisher.

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

**De invloed van ruimtelijke verandering op operationele strategieën
in de vroeg-moderne Nederlandse scheepvaart**

een case-study over de Nederlandse scheepvaart
in de Finse Golf en op Archangel, 1703-1740

Proefschrift

ter verkrijging van het doctoraat in de
Letteren
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
Rector Magnificus, dr. F. Zwarts,
in het openbaar te verdedigen op
donderdag 28 mei 2009
om 14.45 uur

door

Werner Frans Yvonne Scheltjens
geboren op 1 december 1978
te Mortsel, België

Promotor: Prof. dr. H.W. Hoen

Copromotor: Dr. G.M. Welling

Beoordelingscommissie: Prof. dr. F.S. Gastra
Prof. dr. L. Hacquebord
Prof. dr. P. Kooij

VOORWOORD

Onderhavige tekst is niet alleen het resultaat van vier jaar wetenschappelijk onderzoek rond een bepaald thema, het is ook – en misschien zelfs in de eerste plaats – de veruitwendiging van een persoonlijk ontwikkelingsproces dat wordt gekenmerkt door mettertijd ontstane interesse in economische theorie en wetenschappelijke onderzoeksmethodes.

Ik ben grote dank verschuldigd aan mijn promotoren Prof. Dr. Herman Hoen en Dr. George Welling, die me nooit belemmerd hebben in mijn drang deze interesse te voeden, zelfs al leek dat bij momenten eerder op richtingloos rondzwalen dan op doelgericht kennis vergaren en verwerken. Hun aanwijzingen hebben me op alle gebied vooruitgeholpen.

Evenzeer ben ik Prof. Dr. Pierre-Cyrille Hautcoeur, Prof. Dr. Gilles Postel-Vinay en Dr. Jérôme Bourdieu dankbaar voor de kans die zij me boden om gedurende vijf maanden aan mijn dissertatie te werken aan de Paris School of Economics. Verder gaat mijn dank uit naar Prof. Dr. Jean-Pierre Dedieu (Université de Lyon), Prof. Dr. Silvia Marzagalli (Université de Nice) en Dr. Pierrick Pourchasse (Université de Bretagne-Ouest) voor het vertrouwen dat zij in mij hebben.

Nuttige raadgevingen en aanmoedigende commentaren kreeg ik op verschillende momenten van Prof. Dr. Kurt Dopfer (Universität Sankt-Gallen), Prof. Dr. George Bryan de Souza (University of Texas) en Dr. Jan Willem Veluwenkamp (Rijksuniversiteit Groningen).

Lang niet iedereen die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de voltooiing van dit onderzoek is actief in de academische wereld. Wel integendeel. Zonder de regelmatige interactie met Luc van Milders, Kurt Neyrynck, Thierry Flament, Jan Albert Kymper, Frans Tiebout, Bob Melchert, Luciana Rigotto en Vincent Hovinga zou het een stuk moeilijker zijn geweest om me telkens weer op te laden en door te gaan met het onderzoek. Ook de afwisseling die de Sectie Russisch en de Redactie van Levende Talen Magazine op gezette tijden boden, was meer dan welkom.

Meer dan aan wie ook ben ik echter dank verschuldigd aan mijn vrouw Natalia, mijn dochter Renata, mijn ouders, broers en zus.

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD.....	5
INLEIDING.....	11
DEEL 1: HISTORIOGRAFIE.....	15
HOOFDSTUK 1: ZWEDEN.....	15
§ 1 Novgorod.....	15
§ 2 Tichvin en Stolbova.....	17
§ 3 De Finse Golf als vrije handelszone.....	20
§ 4 Tabak, teer en hout.....	22
HOOFDSTUK 2: RUSLAND.....	25
§ 1 Sobornoe Ulozenie.....	25
§ 2 Nieuw Handelsstatuut.....	27
§ 3 Teer, potas, juchten en hout.....	29
HOOFDSTUK 3: SYNTHESE.....	32
HOOFDSTUK 4: DE CASE.....	35
§ 1 Van Brakel.....	35
§ 2 Knoppers.....	36
§ 3 Veluwenkamp.....	43
§ 4 Jones.....	44
§ 5 Kwantitatief vs. Kwalitatief.....	47
DEEL 2: THEORIE en METHODE.....	51
HOOFDSTUK 1: THEORIE.....	51
§ 1 Inleiding.....	51
§ 2 Newtoniaans en instrumenteel realisme.....	53
§ 3 Einsteiniaans realisme.....	54
§ 4 Kritisch realisme.....	56
§ 5 Evolutionair realisme.....	58
§ 6 Transport, evolutie en ruimte.....	63
§ 7 Van theorie naar methode.....	64
§ 8 Samenvatting.....	67
HOOFDSTUK 2: METHODE.....	70
§ 1 Terug naar de bron.....	73
§ 2 Van bron naar databank.....	96
§ 3 Van databank naar informatiesysteem.....	99
§ 4 Samenvatting.....	108
DEEL 3: OBSERVATIE.....	111
HOOFDSTUK 1: VERWARRING (1700-1708).....	111
§ 1 Achtergrond.....	111
§ 2 Nederlandse scheepvaart: algemene ontwikkeling.....	114
§ 3 Individuen en populaties.....	115
§ 4 Samenvatting.....	121
HOOFDSTUK 2: MONOPOLIE (1709-1717).....	123
§ 1 Achtergrond.....	123
§ 2 Nederlandse scheepvaart: algemene ontwikkeling.....	127
§ 3 Individuen en populaties.....	128
HOOFDSTUK 3: OMMEKEER (1718-1724).....	132
§ 1 Achtergrond.....	132
§ 2: Nederlandse scheepvaart: algemene ontwikkeling.....	137
§ 3 Individuen en populaties.....	138
§ 4 Synthese.....	148
HOOFDSTUK 4: NIEUWE ORDE (1725-1731).....	155
§ 1 Achtergrond.....	155
§ 2 Nederlandse scheepvaart: algemene ontwikkeling.....	156
§ 3 Individuen en populaties.....	157

§ 4 Synthese.....	168
HOOFDSTUK 5: TOENEMENDE COMPLEXITEIT (1732-1740).....	170
§ 1 Achtergrond.....	170
§ 2 Nederlandse scheepvaart: algemene ontwikkeling.....	171
§ 3 Individuen en populaties.....	173
§ 4 Synthese.....	189
CONCLUSIES.....	190
BIBLIOGRAFIE.....	197
SUMMARY.....	207

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Voorstelling van het verschil in gemiddelde scheepsgrootte bij berekening op basis van geïdentificeerde schepen en op basis van geregistreerde scheepsbewegingen.....	42
Tabel 2: Waarde van import en export via Archangel en Sint-Petersburg in 1718, 1726 en 1749.....	44
Tabel 3: Vier types van economisch realisme, bron: Shipman, 'Pragmatism', p. 24.....	52
Tabel 4: Schematisch overzicht van de in het hoofdstuk Theorie beschreven economische denkrichtingen.....	69
Tabel 5: Schematische weergave van een registratie in de galjoetsgeldregisters.....	77
Tabel 6: Schematische weergave van registraties in de schippgeldregisters.....	80
Tabel 7: Schematische weergave van een registratie in de Nederlandse Sonttabellen.....	85
Tabel 8: Schematische weergave van een registratie in de Deense Sontregisters.....	91
Tabel 9: Ruimtelijke evolutie in de vaartpatronen van schippers actief in de vaart op Nyen in 1702.....	116
Tabel 10: Ruimtelijke evolutie in de vaartpatronen van schippers actief in de vaart op Narva in 1702.....	117
Tabel 11: Ruimtelijke evolutie in de vaartpatronen van schippers actief in de vaart op Vyborg in 1702.....	118
Tabel 12: Evolutie van de Vyborgpopulatie, 1702-1709.....	119
Tabel 13: Evolutie van de Archangelpopulatie, 1697-1709.....	120
Tabel 14: Reconstructie van de Nederlandse export uit Archangel in 1703 en 1709.....	125
Tabel 15: Overzicht van Nederlandse schippers die in de periode 1697-1717 meer dan 10 retourvaarten maakten naar Archangel.....	129
Tabel 16: Evolutie van de Vyborgpopulatie, 1708-1718.....	130
Tabel 17: Aantal schippers op zijn laatste reis naar Archangel, 1718-1731.....	139
Tabel 18: Gemiddelde grootte (in lasten) van Nederlandse schepen actief in de vaart op Archangel, Narva, Vyborg en Sint-Petersburg, 1718-1724.....	140
Tabel 19: Gedetailleerde evolutie van de Vyborgpopulatie, 1720-1722.....	145
Tabel 20: Sint-Petersburgpopulatie, 1719.....	146
Tabel 21: Sint-Petersburgpopulatie, 1720.....	147
Tabel 22: Tollen betaald door Nederlandse schippers in de vaart op Narva en Vyborg, 1718-1724.....	150
Tabel 23: Herkomst van Nederlandse schippers in de vaart op Narva en Vyborg, 1718-1724.....	151
Tabel 24: Archangel, samenvatting repetitiviteit 1718-1724.....	152
Tabel 25: Sint-Petersburg, samenvatting repetitiviteit 1718-1724.....	152
Tabel 26: Vyborg, samenvatting repetitiviteit 1718-1724.....	153
Tabel 27: Narva, samenvatting repetitiviteit 1718-1724.....	153
Tabel 28: Archangel, samenvatting repetitiviteit 1725-1731.....	157
Tabel 29: Voorbeeld intra-jaar interferentie: Dirk Clas(s)en Hop.....	158
Tabel 30: Voorbeeld van intra-jaar interferentie, Klaas Hil.....	159
Tabel 31: Narva, samenvatting repetitiviteit, 1725-1731.....	161
Tabel 32: Overzicht van het aantal Nederlandse schippers dat in één jaar tijd twee retourvaarten naar Narva maakte, 1725-1731.....	161
Tabel 33: Vyborg, samenvatting interferentie, 1725-1731.....	163
Tabel 34: Overzicht van Nederlandse schippers behorende tot zowel de Narva- als de Vyborgpopulatie, 1725-1731.....	165
Tabel 35: Sint-Petersburg, samenvatting repetitiviteit, 1725-1731.....	167
Tabel 36: Regelmatige participanten op de Sint-Petersburgroute, 1725-1731.....	168
Tabel 37: Evolutie interferentie tussen populaties, 1725-1740.....	172
Tabel 38: Archangel, samenvatting repetitiviteit, 1732-1740.....	174
Tabel 39: Archangel, evolutie repetitiviteit, 1718-1740.....	174
Tabel 40: De Nederlandse Archangelpopulatie, 1734.....	175
Tabel 41: Narva, samenvatting repetitiviteit, 1732-1740.....	177
Tabel 42: Narva, overzicht van Nederlandse schippers met 1+1- en 2+1-patronen, 1732-1740.....	178
Tabel 43: Tolbedragen betaald door Nederlandse schippers in de Sont, 1732-1740.....	180
Tabel 44: Vyborg, samenvatting repetitiviteit, 1732-1740.....	182
Tabel 45: Sint-Petersburg, samenvatting repetitiviteit, 1732-1740.....	184
Tabel 46: Absoluut en relatief gewicht van regelmatige participanten in de vaart op Archangel, Narva, Vyborg en Sint-Petersburg, 1732-1740.....	184
Tabel 47: Overzicht van de leden van Narva-, Vyborg- en Sint-Petersburgpopulatie, 1736-1738.....	186

Tabel 48: Aggregatietabel Narva-, Vyborg- en Sint-Petersburgpopulatie, 1736-1738.....	187
Tabel 49: Overzicht van in de Sont betaalde tolbedragen over ladingen uit Sint-Petersburg, 1732-1740.....	189
Table 50: Relation between region of origin and port of destination, Source: Galjoetsgeldregisters, 1717-1740.	223
Table 51: Relation between port of departure and exported cargo. Number of ship loads counted.....	224
Table 52: Relation between port of destination and imported cargo. Number of ship loads counted.....	224
Table 53: Breakdown of type of cargo per region of origin of the ship master; number of ship loads counted.....	225
Table 54: Ship size distribution.....	226
Table 55: Trade-off between repetitiveness and flexibility in the choice of cargo and routes.....	227

LIJST VAN GRAFIEKEN

Grafiek 1: Tonnage vanuit Sint-Petersburg, Narva, Vyborg en Archangel verscheept cargo, 1717-1752, op basis van Knoppers' bewerking van de galjoetsgeldregisters.....	40
Grafiek 2: Reconstructie van de gemiddelde importwaarde per schip op weg naar Archangel.....	127
Grafiek 3: Gemiddeld tolbedrag betaald in de Sont door Nederlandse schippers afkomstig uit Sint-Petersburg, 1732-1740.....	181
Grafiek 4: Verhouding hout- en andere ladingen in de export vanuit Sint-Petersburg, 1732-1740.....	188

LIJST VAN ILLUSTRATIES

Illustratie 1: Aantal schepen afkomstig uit Russische havens, volgens de galjoetsgeldregisters.....	39
Illustratie 2: Schematische voorstelling van de interactie tussen de drie domeinen van evolutionaire analyse.....	61
Illustratie 3: Visualisatie van een economische systeem bestaande uit twee polen.....	66
Illustratie 4: Schematische voorstelling van het invoerproces (voorbeeld op basis van Deense Sontregisters).....	99
Illustratie 5: Overzicht van de in het hoofdstuk Methode beschreven procedure.....	110
Illustratie 6: Visuele voorstelling van interferentie tussen populaties actief op verschillende routes, 1718-1724..	150
Illustratie 7: Visuele voorstelling van interferentie tussen populaties actief op verschillende routes, 1725-1731..	163
Illustratie 8: Visuele voorstelling van interferentie tussen populaties actief op verschillende routes, 1732-1740..	183

